

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Studii Europene

Biserica romano-catolică din Transilvania în perioada Holocaustului

(Teză de doctorat)

Coordonator științific: Prof. Univ. Dr. Ladislau Gyemant

Doctorand: Ady Izabella

2011

Cuprins

I. Introducere.....	5
1. Rădăcinile creștine ale antisemitismului.....	12
1.1. Antiiudaismul creștin	12
1.2. Antisemitismul modern	24
2. Rolul bisericilor creștine în viața politică maghiară.....	36
3. Scurtă istorie a episcopiei romano-catolice din Transilvania în secolul al XX-lea.....	37
4. Date statistice referitoare la populația evreiască a Transilvaniei în perioada cercetată.....	43
II. Viața și activitatea episcopului Márton Áron	50
1. Corespondența episcopului Márton Áron în interesul evreilor convertiți din teritoriul românesc.....	60
2. Concluzii.....	80
III. Politica Episcopiei Romano-catolice de Alba Iulia de botezare a izraeliților în anii 1940–1945.....	82
1. Legile și deciziile episcopale care au determinat politica de botez a diecezei.....	82
2. Dispoziția nr. 376/1939 al episcopului Márton Áron	84
3. Partea de sud a Episcopiei – România	87
3.1. Aplicarea normelor dispoziției Nr. 376/1939 a episcopului Márton Áron în Transilvania de Sud.....	114
3.2. Concluzii	127
4. Partea de nord a Episcopiei – Ungaria.....	129
4.1. Legislația antisemită din Ungaria înainte de cel de al doilea Dictat de la Viena.....	131

4.2. Legea Numerus Clausus.....	132
4.3. Legea Nr. XV din 1938.....	135
4.4. Primul Dictat de la Viena și a doua lege antievreiască	140
4.5. Legea XV din 1941	149
4.6. Aplicarea legislației maghiare și a dispozițiilor lui Márton Áron pe teritoriul Ordinariatului	157
4.7. Cererile evreilor din detașamentele de muncă	168
4.8. Cereri de căutare a certificatelor de naștere – dovedirea „originii sănătoase”	180
4.9. Intervenții în interesul evreilor creștini: Asociația Sfânta Cruce și Uniunea Evreilor Creștini din Ungaria	184
4.10. Concluzii	192
4.10. Un caz aparte: sabatarienii secui	202
4.10.1. Bezidu Nou și istoria scurtă a sabatarianismului	203
4.10.2. Reacția prozeiților din Bezidu Nou față de legile antisemite.....	198
4.10.3. Activitatea lui Dr. Degré Alajos în Bezidu Nou	205
4.10.4. Activitatea lui Ráduly István în Bezidu Nou	211
4.10.5. Concluzii	216
4.11. Situația evreilor catolicizați în învățământ.....	218
4.11.1. Învățământul din Transilvania de Sud.....	227
4.11.2. Învățământul în Transilvania de Nord.....	243
V. Salvarea evreilor de către bisericile creștine	247
1. Biserica Catolică	250
2. Nunțiatuara de la Budapesta	262
3. Nunțiatuara Apostolică din București.....	270
3.1. Botezurile din Bucovina.....	278
2. Bisericile protestante.....	281
3. Episcopul Apor Vilmos.....	284

4. Slachta Margit, Maica Superioară a ordinului „Surorile Sociale”	288
VI. Relațiile dintre evrei și Biserica Catolică după război.....	299
VII. Concluzie.....	305
Anexe	310
Bibliografie	360

Cuvinte cheie: Biserica catolică, Episcopia de Alba Iulia, Ordinariatul de la Cluj, politică de botez, învățământ, deportări, intervenții, nunțiu apostolic, Sfântul Scaun.

Prezenta cercetare s-a dorit a fi o analiză comparativă a poziției Bisericii catolice de pe teritoriile transilvănene aparținătoare de statul maghiar și român în perioada Holocaustului față de așa numita „problemă evreiască”. Deși era o entitate istorică-geografică unică, apartenența ei la state cu legislații și culturi diferite a definit și modul în care evreii erau priviți de către locuitorii creștini, cât și atitudinea și reacțiile Bisericii catolice față de acțiunile statului respectiv împotriva evreilor.

Alegerea subiectului este motivată de lipsa unor opere cuprinzătoare și a unor cercetări în domeniu, cele mai ample analize a temei Holocaustului pe aceste teritorii fiind scrise de istorici străini, iar capitoul relațiilor bisericilor creștine vizavi de evreii și în special de evreii convertiți, rămânând neexplorată.

Deși unele dintre arhivele esențiale din punctul de vedere al cercetării nu sunt încă accesibile pentru cercetări – de exemplu Arhiva Nunțiatului din București și cea de la Budapesta sau a Arhiepiscopiei Romano-catolice de București, care nu este încă într-o stare cercetabilă – am reușit să utilizăm surse arhivistice și bibliografice din cadrul Arhivei Arhiepiscopiei de Alba Iulia, Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Afaceri Externe, cât și din cadrul Arhivei Catolice din Bezidu Nou, obținând astfel o imagine mai amplă și mult mai nuanțată a problemei cercetate.

Holocaustul în Transilvania de Nord a însemnat moartea a aproximativ 135.000 de oameni. Adunarea și deportarea acestora a fost realizată într-un ritm record (24 de zile), în timp ce Armata Roșie se apropia de granițele Ungariei, iar armatele anglo-americe au debarcat deja în Normandia.

Evreimea maghiară era una dintre cele mai bine asimilate comunități din Europa, ei se considerau maghiari de religie mozaică și nici nu-și puteau imagina că un popor atât de primitiv și tolerant ca maghiarii ar putea să încerce să treacă la exterminarea lor. Deși antisemitismul a fost destul de răspândit în Ungaria – prima lege antisemită, Numerus Clausus a apărut în 1920 –, până în martie 1944, evreii au trăit în relativă siguranță.

Odată cu ocuparea țării de către germani însă, autoritățile maghiare au pus în slujba Soluției Finale jandarmeria și toată infrastructura țării. Jandarmii au realizat ghettoizarea cu o brutalitate inimaginabilă. Mulți evrei au murit sau au înnebunit în timpul acestui proces. Populația țării a avut o atitudine în general pasivă față de deportări, dar un

număr foarte mare de maghiari au colaborat în mod voluntar la adunarea și deportarea evreilor.

În același timp, evreii ajunși sub administrație românească au avut de înfruntat o altă soartă. Societatea românească este cunoscută pentru excesele sale antisemite de-a lungul istoriei și primele măsuri antievreiești ale perioadei cercetate erau mai aspre decât primele două legi antisemite din Ungaria. Deși între 1940-1944 evreii din Transilvania de Sud au fost marginalizați, scoși din toate domeniile vieții publice, expropriați și erau întotdeauna în primejdie de deportare, până la urmă evreii de pe aceste teritorii au fost mai norocoși decât conaționali lor de pe partea cealaltă a graniței.

Deși intenția ambelor state – România și Ungaria – a fost de a scăpa de minoritatea evreiască, încercarea lor de a finaliza acest scop a fost foarte diferită. În timp ce în Ungaria ghetozarea și deportarea evreilor a decurs organizat, după un plan bine definit, într-un timp record, în România, în lipsa unui plan eficient, evrei erau masacrați în pogromuri, omorâți în trenurile morții și trimiși peste granița cu Uniunea Sovietică pentru a fi omorâți acolo.

Pe ambele teritorii însă reacția populației creștine era aproape identică, caracterizată de nepăsare și o pasivitate în ceea ce privește ajutarea celor ghetozizați. Nu au fost rare nici denunțările evreilor din partea populației în vederea obținerii locuinței lor sau a altor avantaje economice. Avem cunoștință de numai câteva exemple de omenie, în care oamenii de rând au încercat ajutarea evreilor – aducându-le mâncare, înlesnind evadarea unora din ghetouri sau adoptând copiii evrei pentru a nu fi deportați.

Pentru atitudinea indiferentă a populației o parte a responsabilității îi revine Bisericilor creștine, care prin îmbrățișarea unor atitudini antievreiești au contribuit la conturarea imaginii deformate și pline de prejudecăți a evreului în societate.

Toate bisericile creștine au avut un rol însemnat în adoptarea legilor antisemite din Ungaria. În disputele parlamentare ale legii Numerus Clausus și ale primelor două legi antievreiești, reprezentanții clerului catolic au avut o poziție favorabilă votării lor. „Antisemitismul pozitiv” al episcopului catolic Prohászka Ottokár, personalitate marcantă a acelor vremuri, era binecunoscut. În alocuțiunea lui din data de 16 septembrie 1920, vorbește despre „autoapărare rasială”, slogan preluat și de alți reprezentanți ai clerului. După 18 ani, ideea apare și în alocuțiunile episcopului luteran Raffay Sándor și

în rostirile episcopului calvinist Ravasz László. Opinia lor era împărtășită și de arhiepiscopul catolic Serédi Jusztinián și de Glattfelder Gyula, episcop de Csanád.

Liderii bisericilor creștine și-au oferit sprijinul lor în aplicarea legii și astfel au legitimat antisemitismul, ceea ce – pe termen lung – a condus la urmări catastrofale. Atitudinea lor a avut o însemnătate deosebită din punct de vedere psihologic și a dus la indiferența credincioșilor catolici din timpul deportărilor¹.

Reprezentanții bisericilor au intervenit numai în interesul catolicilor de origine evreiască și numai când a treia lege antisemită periclita interesele multor credincioși – a convertiților și celor care s-au născut deja creștini. Însă nici de această dată nu au votat împotriva legii și ea a fost pusă în aplicare tocmai datorită abținerii lor.

Pe lângă votarea legilor antisemite, bisericile creștine au adoptat reguli, care au îngreunat convertirea evreilor, împiedicându-i astfel să obțină certificatele de naștere, care mai târziu puteau să însemne chiar viața.

Această atitudine a clerului catolic maghiar a fost continuată și în perioada războiului. În interesul evreilor, liderii clericali au întreprins doar acțiuni simbolice, firave, care erau sortite eșecului. După o anumită perioadă, au încetat și aceste tentative. Operațiunile de salvare a evreilor, cât și protestele publice erau „acțiunile private” ale unor personalități ca: episcopii catolici Apor Vilmos și Márton Áron, sau Slachta Margit, Maica Superioară a ordinului „Surorile Sociale”.

Pe tot parcursul războiului, Vaticanul, centrul spiritual al creștinătății, a rămas în tăcere. Pentru a nu „periclita activitatea diplomatică desfășurată în interesul (evrei)lor², Vaticanul a refuzat să protesteze public împotriva exterminării evreilor. Telegrama Papei Pius al XII-lea din 25 iunie 1944 a contribuit însă în mare parte la decizia guvernatorului Horthy de a opri deportările, cu toate că ea a venit prea târziu pentru mii și mii de evrei uciși.

Efectul acestei ezitări a Papei nu putea fi contracarată nici de activitatea de salvare a evreilor de către Nunțiatura de la Budapesta – în special a nunțiului Angelo Rotta. În lipsa unui ordin direct de la Papă, liderii catolici nu vroiau să intre în conflict cu statul

¹ Randolph L. Braham, *A magyar Holokauszt*, Editura Gondolat, Budapesta, Blackburn International Incorporation, Wilmington (1988), I, p. 106.

² Ibidem, II, pp. 308-309.

maghiar. Rezultatul pasivității lor a fost moartea a aproximativ 550.000 de evrei maghiari.

Pe parcursul cercetării am urmărit dacă în cei șase ani au existat schimbări drastice ale poziției reprezentanților Bisericii Romano-catolice din Transilvania față de așa numita „problemă evreiască”. Pentru aceasta am selectat trei domenii în care această atitudine poate fi urmărită:

- politica de botez a Bisericii catolice și problemele care s-au ivit din aplicarea legislației cu privire la interzicerea convertirii evreilor la religiile creștine;
- problema învățământului evreiesc și situația elevilor evrei în instituțiile de învățământ confesionale – în special cele catolice;
- cereri de ajutor ale evreilor destinate episcopilor, Nunțiilor Apostolice Angelo Rotta, Andrea Cassulo, cât și Sfântului Părinte Pius al XII-lea.

Pornind de la bibliografia existentă pe această temă, am încercat să descoperim dacă a existat o politică definită a Vaticanului față de evrei în perioada respectivă, respectiv care era relația preoților catolici și a episcopului Márton Áron cu evreii – mai ales cei doritori de convertire – și dacă în aceste relații ei s-au conformat ordinelor primite de la Sfântul Scaun.

În vederea realizării acestor scopuri, am analizat problema pe patru niveluri diferite:

1. Autoritatea supremă – Vaticanul și Papa Pius al XII-lea;
2. Reprezentanții direcți ai Sfântului Scaun la Budapesta, respectiv la București: Nunțiile Apostolice Angelo Rotta și Andrea Cassulo;
3. Episcopia Romano-catolică de Alba Iulia și Ordinariatul de la Cluj în frunte cu episcopul Márton Áron și vicarul Imre Sándor;
4. Preoții catolici, deoarece foarte mult depindea de reacția lor față de cererile de convertire ale evreilor.

Pe baza acestor puncte de reper am cercetat relația Vaticanului cu cele două țări – România și Ungaria – la care a aparținut teritoriul Transilvaniei pe parcursul perioadei cercetate. Am ținut cont de politicile diferite ale celor două țări în legătură cu problema evreiască și am încercat să evidențiem în ce măsură a fost subordonată Biserica Catolică

instituțiilor de stat și care era sfera intereselor reciproce care a definit aceste relații. Am urmărit să analizăm dacă reprezentanții Bisericii au avut într-o oarecare măsură posibilitatea de a modela politica statelor respective cu privire la convertirile evreilor.

Pentru aceasta am studiat schimbul de scrisori dintre Nunțiatorile de la Budapesta și din București, cât și a cardinalului Serédi Jusztinián cu reprezentanții Ungariei și României – de obicei Miniștrii Afacerilor Străine și Miniștrii Cultelor – în vederea determinării subiectelor care se repetă în relațiile dintre stat și biserică și pentru evidențierea acelor puncte de legătură care ofereau posibilitatea unor negocieri în vederea corelării celor două puncte de vedere total opuse: pe de-o parte încercarea de a se debarasa de toți evreii și străduința bisericii de a-și apăra credincioșii.

Am insistat asupra legislației antisemite din cele două țări care a influențat în mod accentuat politica de botez a bisericilor creștine și participarea reprezentanților clerului catolic în adoptarea acestei legislații în Ungaria.

La nivelul Episcopiei Romano-catolice de Alba Iulia am urmărit în paralel evoluția politicii de botez a episcopului Márton Áron și a vicarului Imre Sándor și am căutat răspunsuri la următoarele întrebări:

- În ce măsură s-a conformat episcopul și vicarul politicii de botez a Vaticanului – dacă a existat o astfel de politică?
- Cât de îndulgentă era această politică de botez cu privire la termenul de catecumenat?
- Dacă reprezentanții clerului au luat poziție în apărarea evreilor sau numai pentru protejarea evreilor convertiți la religia catolică?
- În ce măsură a însemnat această luare de poziție împotriva față de superiorii episcopului, respectiv față de reprezentanții statului?

Ultimul nivel cercetat este cel al preoților, a căror recomandare a fost de multe ori decisivă în aprobarea convertirii evreilor. La acest nivel am cercetat:

- Dacă preoții catolici s-au manifestat într-o oarecare măsură în mod antisemit sau dacă au ajutat pe evreii care au dorit să se convertească?
- În ce măsură s-au conformat ordinilor primite de la episcopie în cazul botezării evreilor – în special în respectarea termenelor catecumenatului?

- Dacă au existat exemple personale de apărare a intereselor convertiților și de salvare a evreilor sau exemple negative de instigare împotriva evreilor în cadrul reprezentanților clerului catolic? Aici vom persista în a prezenta câteva cazuri de salvare a evreilor de către preoți și alți demnitari ai clerului catolic.

Totodată am supus analizei dacă reprezentanții Bisericii catolice – de la cele mai înalte niveluri până la preoții simpli din parohiile cele mai mici – s-au ocupat în vreun fel de problema evreiască sau dacă erau preocupați numai de interesele evreilor catolicizați?

Pe parcursul lucrării am comparat punctul de vedere și atitudinea Bisericii catolice față de evrei cu cea a altor biserici creștine: cea ortodoxă, calvinistă și luterană.

În final, am revăzut, pe scurt, evoluția relațiilor dintre evrei și Biserica Catolică după război de la negarea oricărei vini până la adoptarea documentului „Nostra Aetate” și a recunoașterii, într-o oarecare măsură, a responsabilității Bisericii catolice în deportarea evreilor de către Papa Ioan Paul al II-lea.

Precizăm faptul că nu am intenționat să realizăm o analiză exhaustivă a relațiilor Bisericii catolice cu evreii – aceasta fiind și imposibilă în lipsa accesului în unele arhive importante din punctul de vedere al cercetării. Unele aspecte ale acestei relații – ca de exemplu raporturile economice ale Bisericii catolice cu evreii cât și referirile organelor de presă catolice la problema evreiască – rămân a constitui subiectul unor cercetări ulterioare.

Analizând politica Bisericii catolice de botez a izraeliților în perioada 1940-1945 am ajuns la următoarele concluzii:

Vaticanul nu a conceput nicio politică explicită pentru botezarea evreilor. La convertirea evreilor se aplicau aceleași reguli ca și la botezarea oricărei persoane necatolice adulte. Normele acesteia sunt formulate în *Ordo initiationis christianae adultorum* ce prevede un an de catecumenat.

În dispoziția nr. 376/1939, episcopul Márton Áron a definit normele botezării evreilor: o jumătate de an de pregătire teoretică și o jumătate de an practică religioasă. Principiile formulate de către el vor fi valabile pe tot teritoriul Episcopiei chiar și după împărțirea acesteia.

Cu toate că în alte eparhii au fost aplicate alte norme și odată cu schimbarea situației evreilor au fost aplicate facilitări pentru evreii doritori de convertire – ceea ce putea însemna, de exemplu, prescurtarea perioadei de catecumenat la trei luni la Budapesta sau chiar la trei zile la Arhiepiscopia de București (fapt ce necesită mai multe cercetări) – în Dieceza condusă de Márton Áron și la Ordinariatul de la Cluj se respectă cu strictețe aceste norme chiar și atunci când este vorba de evreii proveniți din detașamentele de muncă. Aprobarea pentru botez se dă numai dacă catecumenul dovedește intenția sinceră și fără interes de convertire.

Numărul evreilor botezați în cele două părți ale Episcopiei – Alba Iulia și Cluj – este foarte diferită și nu am găsit o tendință unică la cele două reședințe, o politică prin care s-ar fi urmărit excluderea evreilor de la botez. Singurul punct comun era dispoziția nr. 376/1939 a Episcopului Márton Áron, pe baza căreia – cu o fărâmă de subiectivism – au fost apreciate individual cererile de convertire ale evreilor. Scăderea numărului cererilor aprobate poate fi explicată cu creșterea suspiciunii față de evreii în anumite perioade – cauzată de tendințele mai accentuate de convertire în urma emiterii unor noi legi și dispoziții antisemite.

În ambele părți ale episcopiei convertirea evreilor era tratată cu maximă seriozitate și cu o respectare strictă a dispozițiilor episcopului Márton Áron. Exceptarea de sub condițiile prevăzute în dispoziția nr. 376/1939 erau foarte rare și au survenit numai în cazuri foarte bine argumentate de către preoți.

Recomandarea preotului local care prezintă cererea evreilor a avut un rol aproape decisiv în aprobarea convertirii: dacă acesta considera că evreul este pregătit pentru acceptarea tainei botezului, episcopul sau vicarul, în majoritatea cazurilor, accepta cererea.

În cercetarea noastră am urmărit și rezultatele atitudinii unor personalități exponențiale ale Bisericii Catolice: episcopii Márton Áron și Apor Vilmos, Slachta Margit, Maica Superioară a ordinului „Surorile Sociale, și Ráduly István, preotul din Bezidu Nou.

„Drept printre popoarele lumii”, episcopul Márton Áron a demonstrat prin exemplul propriu că principiul de bază al Bisericii Catolice, potrivit căruia toți oamenii

sunt egali în fața lui Dumnezeu și trebuie tratați ca atare nu este doar parte a încercării Bisericii de a strânge cât mai mulți credincioși.

Exemplul lui de curaj, faptul că a îndrăznit să vorbească atunci când nimeni nu a vrut să-și ridice vocea în interesul evreilor și când această îndrăzneală putea să-i coste viața, a devenit cunoscut în toată lumea. Prin discursul său vestit din ziua de 18 mai 1944, din biserica Sfântul Mihail din Cluj, a arătat lumii întregi că Biserica Catolică ar trebui să ia atitudine împotriva deportărilor evreilor. Trimițând scrisorile sale către Sztójay Döme, primului ministru al Ungariei, și Jaross Andor, ministrul de Interne și organizatorul deportării evreilor din Ungaria, în care revendica încetarea deportărilor, el și-a pus viața în pericol, deoarece știm că toți cei care au intervenit deschis în interesul evreilor erau posibile ținte ale naziștilor.

Ceea ce însă nu este cunoscut despre Márton Áron este faptul că în numeroase situații a încercat să intervină și în interesul evreilor transilvăneni, rămași de cealaltă parte a hotarului de la Belvedere. În special a avut grijă de evreii convertiți, care prin legislația antievreiască din România au fost considerați evrei și tratați ca atare. Aceste persoane din dioceza lui, dintre care foarte mulți s-au convertit de mai mult de un deceniu, caută sprijinul episcopului pentru a nu fi ghetoziați sau deportați.

Problemele cu care se confruntau evreii convertiți – despre care ne relatează scrisorile găsite în arhiva Arhiepiscopiei de Alba Iulia – pot fi clasificate în trei grupe: probleme economice, probleme sociale și problema religioasă, cea a convertirii. În primele două probleme, episcopul nu avea nicio influență – neputând face nimic în privința pierderii locurilor de muncă și a averilor sau în privința purtării semnelor distinctive și trecerea evreilor convertiți sub autoritatea comunităților evreiești. În problema religioasă însă – unde și el avea competență – pornește o adevărată luptă pentru a putea obține revocarea ordinului care interzicea botezarea evreilor. În această luptă el a mobilizat Arhiepiscopia Romano-Catolică din București, în frunte cu Alexandru Cisar, Nunțitul Apostolic, și chiar pe Sfântul Părinte din Roma, pentru a interveni în interesul nu numai al celor care au trimis scrisorile, dar în al tuturor evreilor convertiți din România.

Márton Áron a acordat atenție fiecărei scrisori, încercând să găsească posibilități de rezolvare a cazurilor și când așa ceva nu exista, trimitea scrisoarea mai departe către Nunțiatul Apostolic din București sau direct Sfântului Părinte din Roma.

Nunțiile apostolice din Budapesta și de la București au avut un rol important în protejarea evreilor convertiți. Legislațiile diferite a celor două țări la care cele două părți ale Diecezei împărțite aparțineau au definit și modul în care reprezentanții procedeau: în timp ce Andrea Cassulo s-a mulțumit cu intervenții la Ministerul Afacerilor Străine și Ministerul Cultelor și Artelor pentru apărarea intereselor Bisericii și a evreilor convertiți – înregistrând și succese considerabile – nunțul apostolic de la Budapesta, Angelo Rotta trebuia să se implice în mod direct în salvarea evreilor. Deși inițial el considera că menirea Bisericii este ocrotirea credincioșilor săi, mai târziu și-a dat seama că trebuie să ia parte personal în salvarea evreilor, eliberând sute de certificate de botez pentru salvarea în ultim moment al evreilor din marșurile morții.

Analizând în parte atitudinea reprezentanților clerului catolic de la cel mai înalt nivel până la simpli preoți de la țară, observăm că majoritatea lor încerca ajutarea evreilor sau măcar a convertiților catolici. Găsim astfel de exemple personale începând cu discursul episcopului Márton Áron din 18 mai 1944, în care denunța deportarea evreilor și solicita în mod deschis oprirea lor, continuând cu intervenția reușită a lui Slachta Margit pentru oprirea deportărilor din 1941, până la scoaterea din ghetoul de la Târgu-Mureș a 66 de persoane sabatariene de către preotul din Bezidu-Nou, Ráduly István.

Salvarea sabatarienilor secui de către Ráduly István – se pare – a fost de asemenea o acțiune privată a preotului, care însă nu putea fi îndeplinită fără bunăvoința secretarului ministerial Degré Alajos, care a emis primele certificate de neevreitate pe baza legii 1941.

Deși încercarea lui Slachta Margit de a orpi deportările din 1940 a evreilor din Miercurea-Ciuc la Kőrösmező nu s-a soldat cu reușită, ea a intervenit ori de câte ori era necesar în interesul evreilor deportați și insistența ei până la urmă și-a atins scopul: deportările din 1941 la Kamenet-Podolsk au fost oprite la intervenția ei promptă. Ea a reușit acest fapt atunci când principele primat al Ungariei, Serédi Jusztinián, a renunțat. În timpul ocupației germane a Ungariei Slachta Margit a avut un rol foarte important și în adăpostirea și apărarea refugiaților evrei în cincsprezece orașe, folosindu-se de relațiile sale cu Nunțul Apostolic Angelo Rotta cât și cu Raoul Wallenberg și alți reprezentanți ai statelor neutre. Numărul final al adăpostiților este de circa o mie de oameni, dintre care

numai doisprezece au fost prinși pe tot cursul războiului. Existau oameni, care erau scoși de către ea din ghetourile din țară sau chiar din vagoanele de marfă.

Exemplele negative, în care preoții catolici instigau împotriva evreilor sau au refuzat ajutarea lor, deși există, am găsit foarte puține la număr. Din păcate însă, exemplele pozitive personale nu puteau contrabalansa implicarea clerului catolic în acceptarea legislației antisemite și nici pasivitatea ce a caracterizat conducerea de la cel mai înalt nivel al Bisericii catolice maghiare. În opoziție cu activitatea nunțiilor apostolice, cardinalul Serédi Jusztinián nu a reușit să aibă rezultate în apărarea evreilor și a convertiților catolici.

Comparând însă cu situația evreilor convertiți la alte religii decât cea catolică, trebuie să conchidem, că statutul de convertit catolic oferea o oarecare protecție evreilor, iar intervențiile stăruitoare ale Nunțiilor au dus la salvarea a multor evrei – convertiți și de religie israelită deopotrivă. Cu toate că aceste demersuri erau de fapt aproape în totalitate acțiunile private ale unor personalități exponențiale ale Bisericii catolice, statutul lor, cât și prestigiul Vaticanului – al cărui reprezentanți erau, de fapt, – a ajutat în apărarea intereselor evreilor convertiți în ambele țări. Statutul de „convertit catolic” pe teritoriul României, deși a stârnit suspiciuni, a oferit evreilor catolici o relativă siguranță și de multe ori scutire de sub incidența legilor antisemite.

Ca un ultim reper în demersul nostru sperăm că, deși tema cercetată constituie numai o secțiune a subiectului, prin cercetarea noastră vom contribui la formarea unei imagini mult mai nuanțate a atitudinii Bisericii catolice față de evrei în perioada Holocaustului. Celelalte aspecte ale acestei probleme vor constitui tema unor cercetări ulterioare.

Bibliografie selectivă

Surse primare:

Arhiva Arhiepiscopiei de Alba Iulia (Arh. AI)

Arhiva Catolică din Bezidu Nou (ACBN)

Arhiva Județeană Harghita (AJH)

Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (ADMAE)

Circularele Episcopale al lui Márton Áron

Ezer év törvényei, (Corpus Juris Hungarici)

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096>

Cărți:

BARLAY Ö. Szabolcs, Prohászka – Interjú I., II, PANAX Kft. Nyomdaüzem, Budapest, 1999

BARLAY Ö. Szabolcs, Prohászka gyermekora, Prohászka a szívekben, Székesfehérvár, Editura Prohászka, 2002

BENKICS József, A világvallások és a kereszténység, Editura Márton Áron, Budapest, 1999

BIBÓ István, Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In: Bibó István, Válogatott tanulmányok. 1945–1948. Editor. Vida István. Budapest Editura Magvető, 1986. II. pp. 621–757.

BRAHAM, Randolph L.,

A magyar Holokauszt, Editura Gondolat, Budapest, Blackburn International Incorporation, Wilmington (1988)

A Vatikán: emlékezet és felejtés. In Randolph L. Braham, A holokauszt.

Válogatott tanulmányok. Editura Láng, Budapest, 2002

CARMILLY–WEINBERGER, Moshe

Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944), Editura enciclopedică, București, 1994.

- Út a szabadság felé! Zsidó menekültek megsegítésének története a Holocaust idején: Erdély, 1936-1944, Cluj Napoca, 1999
- CAROL Iancu, Miturile fondatoare ale antisemitismului, Editura Hasefer, București, 2005
- DOMOKOS Pál Péter, Rendületlenül, Editura Eötvös, (fără an)
- Dr. KIS György, Megjelölve Krisztus keresztségével és Dávid csillagával. Ediție de autor, Budapesta, 1987.
- Dr. SZIM Lidia, Élmények – emlékek Márton Áron püspök atáynkról, in: Márton Áron emlékkönyv, Editura Gloria, Cluj, 1996
- Emlékezz! Pécs 1944–45. Emlékkönyv a pécs-baranyai zsidóság deportálásának 50. évfordulójára. Pécsi Izraelita Hitközség – Editura Jelenkor, Pécs, 1994.
- Erdély története, redactori: Makkai László, Mócsi András, Budapesta, Editura Academică, 1987
- FODOR Sándor, Emlékezés Áron püspökre, in: Nem mi választjuk meg szentjeinket, Római Katolikus Főesperesség, Székelyudvarhely, 1995
- GYEMANT, Ladislau, Evreii din Transilvania în epoca emancipării (1970-1867), Editura Enciclopedică, București, 2000
- HELLER Ágnes, Auschwitz és Gulág. Esszék. Editura Múlt és Jövő, Budapesta, 2002.
- HILBERG, Raul, Exterminarea evreilor din Europa, Editura Hasefer, București, 1997
- Holocaust Scholars Write to the Vatican. Editori: Harry James Cargas, Carol Rittner, John K. Roth. Editura Greenwood Press, Westport, CT, 1998.
- JAKAB László, Ahogyan én ismertem meg Márton Áront – püspök atyánk hétköznapijai, Csíkszereda, ediție de autor, 1998
- KARÁDY Viktor
- Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Editura Cserépfalvi, Budapesta, 1997.
- Zsidóság Európában a modern korban. Tradus de: V. Tóth László. Editura Új Mandátum, Budapesta, 2000.
- KARSAI Elek
- A Budai vártól a gyepűig, 1941-45, Editura Táncsics, Budapesta, 1965

KARSAI László – SZITA Szabolcs, A magyar Holokauszt (A Budapesti Történelmi Múzeumban rendezett Holocaust Magyarországon kiállítás látogatóinak) Hillebrand Nyomda KFT. Sopron (fără an)

KARSAI László

Történészek, gyilkosok, áldozatok. Beszélő, június 1997, pp. 34–59.

Új magyar egyetemi és középiskolai tankönyvek a holokausztról. In Randolph L. Brahm (editor): Tanulmányok a holokausztról. I. Editura Balassi, Budapest, 2001, pp. 123–159.

Holocaust. Editura Pannonica, Budapest, 2001, pp. 27–47.

KATZ, Jakob

Kifelé a gettóból. A zsidó emancipáció évszázada 1770–1870. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995.

KATZBURG, Nathaniel, Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon. MTA Judaisztikai Kutatócsoport – Editura Osiris, Budapest, 1999.

KOVÁCS András, Az antiszemitizmus mint társadalomtudományos probléma. In Kovács András, A modern antiszemitizmus. Editura Új Mandátum, Budapest, 1999,

KOVÁCS M. Mária, Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között. Editura Helikon, Budapest, 2001.

LŐRINCZ György, Márton Áron mítosszá lett élete in: Nem mi választjuk meg szentjeinket, Római Katolikus Főesperesség, Odorheiu Secuiesc, 1995

MAJSAI Tamás, A kőrösmezei zsidódeportálás 1941-ben. In A Ráday Gyűjtemény Évkönyve. IV–V. (1984–1985). Budapest, 1986, 59–89. o.

MÁRTON Áron, Az eszmény nyomán, in Erdélyi Iskola, Oktatásügyi és népnevelő folyóirat, 1933/34, Anul 1 Nr. 5-6 p.

MONA Ilona, Slachta Margit. Budapest, Editura Corvinus 1997

P. SZŐKE János, Márton Áron, Görög Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza, 1990

PATAI, Raphael, The Jews of Hungary. History, Culture, Psychology Detroit, Wayne State University Press, 1996

PELLE János

- Antiszemitizmus és tudatalatti, in: Pelle János Antiszemitizmus és totalitarizmus, Editura Józsoveg Műhely, 1999, 113-136
- A rasszizmus útvesztői in: Antiszemitizmus és totalitarizmus, Editura Józsoveg, 1999, pp. 103-111
- A gyűlölet vetése. A zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1945. Editura Európa, Budapest, 2001.
- PROHÁSZKA Ottokár, Naplójegyzetek II, Ed. Agape 1997
- RAJ Tamás, Nem idegen közöttünk. A zsidóságról nem zsidóknak, Editura Makkabi, 2002
- ROMSICS Ignác, Magyarország története a XX. században, Editura Osiris, Budapest, 2004
- SZABÓ Katalin, Visszajátszás, Editura Státus, Miercurea Ciuc, 2000
- The Annotated Memoirs of Admiral Miklós Horthy, editor: Andrew L. Simon, 1996
- UNGVÁRI Tamás, Ahasvérus és Shylock. A zsidókérdés Magyarországon. Editura Academică, Budapest, 1999.
- VIRT László, Márton Áron, a lelkiismeret apostola, Editura Ecclesia, Budapest, fără an.

Articole

ABLONCZY Balázs

Sötét árnyék A Numerus clausus in: Rubikon, 2004/2

Teleki Pál és a zsidótörvények, in: Rubikon, 2004/2

BRAHAM, Randolph L.

A Holocaust a náci csatlós államokban. Múlt és Jövő, 1997/3.

Magyarország és a holokauszt. Erőfeszítések a múlt megszépítésére. Tradus de.

Hernádi Miklós. Beszélő,. 2002/4. pp. 62-82.

KÁDÁR Gábor – VÁGI Zoltán

Magyarok Auschwitzban. Holocaust Füzetek, 1999/12. pp. 92–124.

A magyar holokauszt sajátos vonásai. 1944–1945. História, 2000/3. pp. 24–28.

KARÁDY Viktor, A magyar zsidóság helyzete az antiszemita törvények idején.

Medvetánc, 1985/2–3.

KARSAI László

A magyar Holocaust. *Mozgó Világ*, 1994/7. pp. 77–85.

Történészek, gyilkosok, áldozatok. Recenzió Daniel Jonah Goldhagen *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust* (New York, 1996, Alfred A. Knopf) c. könyvéről. *Beszélő*, június 1997, pp. 34–59.

Táborok, haláltáborok. *Beszélő*, decembrie 1999. pp. 94–95.

KÖBÁNYAI János, Dokumentumok a Holokauszt Dokumentációs Központ működéséről, (*Élet és Irodalom*, 2003/4)

MAJSAI Tamás

Egy epizód az Észak-Erdélyi zsidóság második világháború alatti történetéből.

Slachta Margit fellépése a Csíkszeredáról kiutasított zsidók érdekében. In:

MEDVETÁNC, 1988/4, 1989/1

NAGY VARGA Rita, Teológia és antiszemitizmus. Millennium-elmélet a magyarországi egyházi képviselők parlamenti hozzászólásaiban. (1842-1941) *Múlt és jövő*, 2000/3-4.

pp. 23-42.

SALAMON-MÁRTON László, Márton Áron, „A népek igaza” A jeruzsálemi Holokauszt Múzeum post mortem elismeri a püspök érdemeit in: *Szabadság*, Cluj, 22 június 2000

UNGVÁRY Krisztián, Értelmiség és antiszemita közbeszéd, *Beszélő*, Máj 2000, pp. 74–92

UNGVÁRY Rudolf, A tekintély fogságában. Megjegyzések egy enciklikáról.– In: *Szombat*, 1998/5.– pp. 3-5.

Articole în format electronic

A II. Vatikáni Zsinat Okmányai, , <http://www.communio.hu/ppek/k26.htm>

Serédi Jusztinián beszéde a második zsidótörvény megvitatása kapcsán:

www.szombat.org/regi/h9805a.htm+Serédi+Jusztinián

APOR VILMOS püspök, vértanú, <http://www.katolikus.hu/szentek/apor.html>

Az első fgyelmeztetés, *Múlt-kor*, 19 február, 2003.

<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?article=395>

BARLAY Ö. Szabolcs (editor), Prohászka Ottokár parlamenti beszédei,
<http://www.communio.hu/ppek/konyvek/popar101.txt>

BRAHAM, Randolph L., A történelem szükségessége, www.cionista.hu/braham.htm

Edith Stein, <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/000702/1102.html>

Eichmannra is rálicitáltunk, Intreuiu cu prof. Braham, in: Hetek, 20 decembrie 2002,
<http://www.hetek.hu/index.php?cikk=37548#top>

ENDREFFY Zoltán, Az antijudaizmustól az antiszemitizmusig
www.antiszemitizmus.hu/antijudaizmus.htm

GERGELY Jenő Egyházak, in: Magyarok a 20. században (1919-2000), Encyclopaedia
Humana Hungarica, <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/index.html>

GRÜLL Tibor, Pannonhalmi konferencia a zsidó keresztény kapcsolatokról, Vatikáni
emlékezés magyar megfontolás, Mi történt a zsidókkal Erdélyben, Hetek, II. évfolyam,
45. szám 1998. november 07. <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=2892>

HELLER Ágnes, A „zsidókérdés” megoldhatatlansága (2004/1-2),
http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=87&PrintedID=5

HOLTZER Loránt, Mindszenty vitatott hónapjai Veszprémben,
<http://beszelo.c3.hu/04/0708/11holtzer.htm>

II. János Pál pápa üzenete az auschwitz-birkenauai haláltábor felszabadításának
hatvanadik évfordulóján (2005/1)

http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=384&PrintedID=26

ISSEKUTZ Erzsébet, Életmentő útlevelek,

http://www.westel.hu/talalkozasok/3_04/19.html

KARÁDY Viktor , A zsidóság szerepe az európai modernizációban

<http://www.ksze.hu/eload03.html>

KARSAI László

Túlélhették volna a magyar zsidók a holokausztot? Régi kérdés, új válaszok,

<http://www.ksze.hu/eload05.html>

Történészek, gyilkosok, áldozatok. <http://www.mozgovilag.hu/2000/12/dec4.htm>

Humánus tömeggyilkosok , ÉS, 2003/31

<http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGORA0331&article=2003-0804-0952-14YHNL>

KATUS László, Vallások és egyházak a polgári Magyarországon, Encyclopaedia Humana Hungarica 08. CD-ROM, Enciklopédia Humana Egyesület, Budapest, 2001.

<http://www.ehumana.hu>

KATZ, Jacov, A magyar zsidóság egyedisége, (2001/3), Múlt és Jövő, 20.05.2004.

http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=161&PrintedID=10

KŐBÁNYAI János, A holokausz, mint narratíva, ÉS XLVIII/16 pp. 4-8.,

<http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0416&article=2004-0419-0948-13HSBP>

MAJSZAI Tamás, A Soá és a magyarországi katolikus katekézis,

<http://www.mozgovilag.hu/2003/02/03%20Majsai.html>

MINDSZENTY József, a politizáló katolikus főpap,

<http://eszmelet.tripod.com/34/Baloghs34.htm>

NOVÁK Attila, Ami magáért beszél , Élet és irodalom,

www.es.hu/pd/display.asp?channel=KRITIKA0514&article=2005-0410-2131-12RYCH

Papa la Auschwitz-Birkenau,

www.oecumene.radiovaticana.org/rom/Articolo.asp?c=80751

PELLE János, A katolikus egyház és a zsidótörvények, Vigilia, ianuarie 2001,

<http://www.vigilia.hu/2001/1/pel0101.html>

SALKAHÁZI Sára testvér,

http://www.communio.hu/szocialistestverek/sara/boldog_sara0.htm

Szöveggyűjtemény a holokausz történetének feldolgozásához, Editor: Tiszóczi Tamás

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=kezikonyv-Szovegyujtemeny>

TIBORI SZABÓ Zoltán, Csík vármegye zsidósága A hét, 2/43, 28. octombrie 2004.

<http://www.ahet.ro/belso.php3?name=934&action=cim>

TOMKA Ferenc, Az egyház bűnei? (Mi igaz, mi nem igaz?), Az egyház bűneiről és bocsánatkéréséről, katolikusoknak, Szent István Társulat, 2001,

<http://www.communio.hu/ppek/k338.htm>

TOTOK William, Între exagerare si obiectivitate. Daniel Goldhagen vs. Biserica

Catolică. Despre cartea lui Daniel Jonah GOLDHAGEN: Die katholische Kirche und der

Holocaust. www.observatorcultural.ro/informatiiarticol.phtml?xid=7647

UNGVÁRI Tamás, Élmény, tapasztalat, ideológia, Hétköznapi és tudatos

antiszemitizmus, Mozgó Világ, iulie 2000, 26/7

<http://www.mozgovilag.hu/2000/07/julius2.htm>

Wir erinnern: Eine Reflexion über Die Shoah - <http://www.kath.de/sdbk>